

3. В мае 2017 при поддержке Объединенных Арабских Эмиратов в Адене был сформирован «Южный Переходный Совет» (ЮПС), (Ал-маджлис ал-Интикали ал-Джануби), целью которого было создание «суверенного независимого федерального государства» на территории Южного Йемена.

ОАЭ, поддерживая ЮПС, стремятся укрепить свое влияние на юге Йемена и контролировать морские пути вокруг Аравийского полуострова.

Планы ЮПС включают восстановление Южного Йемена в границах, которые были в период 1967-1990, то есть до объединения двух Йеменов. Это свидетельствует о том, что перспективы восстановления единого Йемена остаются весьма призрачными

IODANIYADA DAVLAT-QABILA MUNOSABATLARINING JAMIYAT VA SIYOSIY TIZIM BARQARORLIGIGA TA'SIRI

SHAVKAT IKROMOV

Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, TDSHU

Annotatsiya. Iordaniya monarxiyasining bugungi kungacha saqlanib qolishining asosiy omili va tayanchi qabilalardir. Ular doimo davlatning tayanchi bo'lib kelgan va ular bilan ichki ittifoqning ijtimoiy-siyosiy shakllari Iordaniya siyosiy rejimi duch kelgan asosiy qiyinchiliklarni yengib o'tishga imkon bergan. XX asrning yigirmanchi yillardagi vahhobiylar muammosi, ellik-oltmishinchi yillardagi nosirchilar muammosi, o'tgan asrning yetmishinchi yillaridagi falastinliklar muammosi shular jumlasidandir. Iordaniya 1976-yilda qabila urf-odatlarini rasman bekor qilgan bo'lsa-da, qabila qonunlari fuqarolik qonunchiligi bilan birga va ba'zan qarama-qarshi bo'lsa-da, amal qilishda davom etmoqda. Qabila qonunlari va odatlari qabila yetakchilari va hoshimiylar oilasi o'rtasida erishilgan bay'at ta'sirida hamon amal qilib keladi.

Maqolada, Iordaniyada davlat va fuqarolik institutlari faoliyatida qabilachilikning ta'siri siyosiy partiyalar, saylov jarayonlari hamda sudlov tizimi misolida o'rganildi. Tadqiqot obyekti bo'lgan Iordaniya qabilachilik tizimining xususiyatlari Iordaniya va boshqa arab davlatlari hamda g'arbda nashr qilingan ilmiy adabiyotlar, Iordaniya davriy matbuoti materiallari asosida tadqiq qilindi. Matn diskurs tahlil usulini qo'llagan holda shakllantirildi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, Iordaniyada siyosiy tizim va jamiyatni tadqiq qilish qabilalarni tushunishdan boshlanadi. Zero, akademik doiralarda ham, siyosiy doiralarda ham mamlakatdagi barcha siyosiy institutlar, kuch tuzilmalari va davlat mavjudligining manbasi, birdamlik va xavfsizlikning kafolati qabilalar ekanligi doimiy ravishda tan olinadi. Shuningdek, urug'-qabilachilik munosabatlari bizning mintaqamiz uchun ham begona emasligi mazkur masalada xorijiy tajribani o'rganish zaruriyatini inkor qilmaydi.

Kalit so'zlar: Urug'-qabila, badaviylar, qabila odatlari, qabila qonunlari, qabila partiyasi, partiya qabilasi.

Abstract. Tribes are the main factor and foundation for the preservation of the Jordanian monarchy to this day. They have always been its support, and the socio-political forms of internal alliance with them have enabled the Jordanian political regime to overcome the major challenges it has faced. These include the Wahhabi issue of the 1920s, the Nasserist problem of the 1950s and 1960s, and the Palestinian issue of the 1970s. Although Jordan officially abolished tribal customs in 1976, tribal laws continue to operate alongside, and sometimes in contradiction with, civil legislation. Tribal laws and customs remain in effect due to the influence of the pledge of allegiance (bay'at) reached between tribal leaders and the Hashemite family.

The article examines the influence of tribalism on the activities of state and civil institutions in Jordan, using political parties, electoral processes, and the judicial system as examples. The characteristics of the Jordanian tribal system, which is the object of this research, were studied based on scientific literature published in Jordan and other Arab countries, as well as in the West, and materials from the Jordanian periodical press. The text was formulated using the method of discourse analysis.

The relevance of the topic lies in the fact that studying the political system and society in Jordan begins with understanding tribes. Indeed, both in academic and political circles, it is consistently acknowledged that tribes are the source of all political institutions, power structures, and the state's existence in the country, as well as the guarantor of unity and security. Furthermore, the fact that tribal relations are not foreign to our region does not negate the necessity of studying foreign experiences in this matter.

Keywords: Clan-tribe, nomads, tribal customs, tribal laws, tribal party, party tribe.

Аннотация. Ключевым фактором и опорой сохранения иорданской монархии до наших дней являются племена. Они всегда были ее опорой, и социально-политические формы внутреннего союза с ними позволили иорданскому политическому режиму преодолеть основные трудности, с которыми он столкнулся. Среди них проблема ваххабитов в двадцатых годах XX века, проблема насеристов в пятидесятых-шестидесятых годах, проблема палестинцев в семидесятых годах прошлого века. Хотя Иордания официально отменила племенные обычаи в 1976 году, племенные законы продолжают действовать наряду с гражданским законодательством, а иногда и вопреки ему. Племенные законы и обычаи продолжают действовать под влиянием присяги, данной между вождями племен и семьей хашимитов.

В статье рассматривается влияние племенного строя на деятельность государственных и гражданских институтов в Иордании на примере политических партий, избирательных процессов и судебной системы. Особенности племенной системы Иордании, являющейся объектом исследования, были изучены на основе научной литературы, опубликованной в Иордании и других арабских странах, а также на Западе, и материалов периодической печати Иордании. Текст был сформирован с использованием метода дискурсивного анализа.

Актуальность темы заключается в том, что изучение политической системы и общества в Иордании начинается с понимания племен. Ведь как в академических, так и в политических кругах постоянно признается, что источником существования всех политических институтов, силовых структур и государства, гарантом единства и безопасности в стране являются племена. Кроме того, тот факт, что родоплеменные отношения не чужды и нашему региону, не исключает необходимости изучения зарубежного опыта в этом вопросе.

Ключевые слова: Род-племя, кочевники, племенные обычаи, племенные законы, племенная партия, партия племени.

Kirish. Urug‘-qabilachilik munosabatlari johiliyat davridan to islom dini orqali hozirgi kunga qadar arab jamiyatining asosiy tayanchlaridan biri hisoblanadi. Arab urug‘-qabilachilik jamiyati murakkab tuzilishga ega bo‘lib, bir tashkiliy birlik ichida bir qator boshqa kichik guruhlarining ham mavjudligi va turli bo‘linmalarini ifodalovchi atamalarning ham ko‘p ekanligi tadqiqotchi uchun bu masalani yanada chigallashtiradi. Masalan, “qabila” (قبيلة) va “al-ashira” (العشيرة) (urug‘, qabila) so‘zlari ko‘pincha bir xil ma‘noda qo‘llaniladi. Janubiy Iordaniyadagi Xoveytatlar (الحويطات) va rasman ularning tarkibiga kiruvchi Bdullar (البدول) bir xil darajada qabilalar deb yuritilishida yoku mustaqil qabila bo‘lmish Rvalaning (الرولة) ayni paytda mohiyatan qabilaviy konfederatsiyani ifodalovchi Anaza (عنزة) tarkibiga kirishi kabi holatlar bunga misol bo‘ladi. [Ghazi bin Muhammad, 1999, pp. 9–10]

Bir davlatning turli qismlarida va hatto butun mintaqada yashovchi ko‘plab o‘troq urug‘lar bir ajdodga va shunga mos ravishda bir xil nomga ega. Bu o‘rinda Yaqin Sharqda mashhur bo‘lgan Zoobi,

Rifai, Keylani yoki Jeylani, Kanaan, Xatib va boshqa oilalarni misol keltirish mumkin. Boshqa holatda, mutlaqo qarindosh bo'lmagan urug'lar va qabilalar ularning ota-bobolarining o'xshash ismlari bilan belgilanishi chalkashliklarga olib kelishi mumkin, masalan, Bani Kaab oilasi haqida gapirilganda faqat kontekstdan gap aynan qaysi Bani Kaab haqida ketayotganini aniqlash mumkin - Bani Kaab Ben Amr, Bani Kaab Ben Rabia yoki Bani Kaab Ben Luay. Arablar ashira va qabila atamalarini deyarli farqlamaydi. Yirik badaviy qabilalar doimo qabila deb ataladi, boshqalarga nisbatan esa urug' atamasi ham qabila ham birdek qo'llanilaveradi. [А.Р.Аганин, З.А.Соловьева., 2003, с. 147.]

Mohiyatan, barcha arab jamiyatlari qabilachilik munosabatlari asosida shakllangan va davlat tashkil topishida ham mazkur omil tayanch nuqta sifatida qabul qilingan. Aslida qabilalar faqat Iordaniyaga xos bo'lmay, balki bir qancha arab va arab bo'lmagan mamlakatlarda ham keng tarqalgan. Qabilalar yoki qarindoshlik tarmoqlari Iroq, Liviya, Livan, Falastin, Yaman va Fors ko'rfazi mamlakatlarida muhim siyosiy guruhlar hisoblanadi. Ular Markaziy Osiyoning Afg'oniston, Qozog'iston, Tojikiston va Qirg'iziston kabi davlatlarida ham mavjud. Indoneziyaning qishloq va chekka hududlarida qabilalar hamon ijtimoiy tashkilotning asosiy shakli bo'lib xizmat qilmoqda va qabila hamda urug' a'zolari o'z oilalari uchun ajratilgan ma'lum yer uchastkalarida yashaydilar.

Boshqa arab davlatlarida bo'lganidek, Iordaniya Hoshimiylar qirolligida ham davlat qurilishining poydevori va tayanchi qabilalar hisoblanadi. Qabilachilik zamonaviy Iordaniyaning ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan xavfsizlik kafolati va jamiyat barqarorligining omili sifatida ko'riladi. Iordaniya davlati uch asosiy ustunga tayanadi: taxt instituti, harbiy va xavfsizlik tuzilmalari va qabilachilik instituti. Bu uch ustundan birortasi zaiflashsa yoki izdan chiqsa, bu davlat uchun jiddiy tahdidga aylanadi va hatto uning mavjudligiga xavf solishi mumkin. [3]

Podshoh Abdulloh II (Abdulloh ikkinchi ibn Husayn al-Hoshimiy) qabilaning kechirimlilik va birdamlik qadriyatlarini saqlovchisi ekanligi, jamiyat barqarorligida tutgan o'rini alohida ta'kidlagan. U qabilani jamiyat qurilishidagi asosiy tayanch, davlat idoralari va xavfsizlik muassasalarining qo'llovchisi va yordamchisi hamda vatanga sadoqat va oliy qadriyatlarining ramzi deb hisoblaydi. [4]

Maqolada, Iordaniyada davlat va fuqarolik institutlari faoliyatiga qabilachilikning ta'siri siyosiy partiyalar, saylov jarayonlari hamda sudlov tizimi misolida o'rganildi. Tadqiqot obe'kti bo'lgan Iordaniya urug'-qabilachilik munosabatlarining xususiyatlari Iordaniya va boshqa arab davlatlari hamda g'arbda nashr qilingan ilmiy adabiyotlar, Iordaniya davriy matbuoti materiallari asosida tadqiq qilindi. Matn diskurs tahlil usulini qo'llagan holda shakllantirildi.

Qabila davlat munosabatlarining qisqacha tarixi

Qabila Iordaniya Hoshimiylar Qirolligi tashkil topganidan buyon Iordaniya tuzumining barqarorligini ta'minlovchi eng muhim ustunlardan biri bo'lib kelmoqda. Zamonaviy Iordaniyaning tashkil qilinishida 1916–1918-yillarda Yaqin Sharq mintaqasini keng qamrab olgan “Arab qo'zg'olonlari” (arabchada: العربية الثورة) katta ahamiyatga ega bo'lgan. Bu qo'zg'olonlar davrida Makka va Hijozning hoshimiy hukmdori Sharif Husayn ibn Ali (Husayn bin Ali) Buyuk Britaniya yordami va undovi bilan usmonli turklarga qarshi qo'zg'olon boshlagan. Bu kurashda Husayn bin Aliga Sharqiy Iordaniyadagi nufuzli qabilalar: Xoveyatlar (Auda Abu Tayi rahbarligida), Bani Sahr va Rvala kabilar katta yordam ko'rsatgan. 1921-yilda Husaynning o'g'li Abdulloh (Abdulloh ibn Husayn) inglizlar tomonidan Transiordaniya amirligining (arabchada: إمارة شرق الأردن) amiri etib tayinlanganda

va 1923-yilda Buyuk Britaniya nazorati ostida Transiordaniya mustaqilligi e'lon qilinganda ham qabilalar dastlab Abdullohga qarshi isyon ko'targan, keyinchalik esa uning hokimiyatiga bo'ysunib, sodiqlik bitimlarini tuzgan edi.[5]

1928-yildan Abdullohning Ammondagi hokimiyati mustahkamlanib, vakolatlari kengayib, nazorat va xavfsizlik tuzilmalari asta-sekin markazlashib mahalliy qo'lga o'ta boshlaganda ham qabilalarga bo'lgan munosabat barqaror o'sib bordi.[Alon Y. 2005, pp. 213.]

1946-yil 25-mayda Transiordaniya to'liq mustaqillikka erishdi va Abdulloh Transiordaniya Hoshimiylar Qirolligining qiroli deb e'lon qilindi. 1948-yilgi Arab-Isroil urushidan so'ng qirol Abdulloh Falastinning Iordaniya bilan chegaradosh kapalak shaklidagi hududini (keyinchalik G'arbiy qirg'oq deb atalgan) o'z hududiga qo'shib oldi.[Murphy, D 2003.] 1950-yil 24-aprelda Sharqiy va G'arbiy soxillarda umumiy saylovlar o'tkazilgandan so'ng, Iordaniya nazoratidagi Falastin va Transiordaniya Qirolligi birlashib, Iordaniya Hoshimiylar Qirolligini tashkil etish to'g'risidagi bitim imzolandi. [Ланда, P.2003. с. 78] Ikki qirg'oqning birlashuvi yoki qo'shib olinishi muhokama qilinayotgan masala doirasida muhim voqea hisoblanadi. Bu voqea ikki qirg'oqni birlashtirish natijasida yuzaga kelgan integratsiyani tezlashtirish maqsadida Falastinning ijtimoiy tarkibiy qismlarini qo'shish bo'yicha hokimiyat yo'nalishini o'zgartirishga ta'sir ko'rsatdi.[2004 ج مسعد،] Bu yerda Falastin jamiyatida odatda Iordaniya jamiyatida tushunilgan ma'noda urug'-aymoq elementining yo'qligi nazarda tutilmoqda. Shu sababdan, ikki qirg'oq birlashgandan so'ng, 1950-yillarning boshidan 1967-yillarga qadar Iordaniya qabilachilik tizimi va fuqarolik institutlari o'rtasida diskurs boshlandi.

1970-yillarga kelib tuzumning qabilaviy va urug'-aymoqchilik xususiyati haqidagi g'oya yana mustahkamlana boshladi. Iordaniya davlatlichiligining asosida urug'-qabilachilik munosabatlari ustuvor ekanligi to'g'risidagi g'oya barcha arab intellektual va siyosiy doiralarda jamiyat va davlatning umumiy qiyofasida ustuvorlik qildi.[مشاقبة، أ. 2021]

1989-yilda boshlangan liberal islohotlar esa bu g'oyalarni o'zgartirdi, turli doiralarda hukumat va qabilalar o'rtasidagi munosabatlar o'zaro himoya asosida qurilgan degan tushunchaga chek qo'yildi. Hukumat va uning muxoliflari tomonidan deyarli sezilmagan to'satdan yuz bergan ijtimoiy-siyosiy rivojlanish natijasida ilgari "qabila" ya'ni barqaror deb hisoblangan hududlarda xalq noroziligi boshlandi. Bu hukumatning qabilalar bilan munosabatlarini an'anaviy tasniflashning tugashini belgiladi, shuningdek, qabilalar va Iordaniya hukumati o'rtasidagi yangi munosabatlar haqida nisbatan ochiq munozara boshlandi.[11. zamancom.com]

Shu tariqa yillar davomida hoshimiylar sulolasi va qabilalar Iordaniya rejimining ikki ustuni va o'ziga xosligi sifatida shakllandi. Milliy identiklikning bir qismi sifatida iordaniyalik bo'lish, avvalo, tarixi Iordaniya qabila yetakchilarining qo'llab-quvvatlashiga asoslangan monarxiya tizimiga sodiqlikni anglata boshladi. Demak, yillar davomida jamiyat va siyosiy doiralarda hamda xorijlik hamkorlarda urug'-qabilachilik munosabatlariga nisbatan qarashlardagi o'zgarishlar Iordaniyadagi mazkur tizimning davlat va jamiyat hayotidagi o'rni va ta'sirini pasaytirmadi, uning o'ziga xosligiga ta'sir o'tkaza olmadi.

Iordaniya urug'-qabilachilik munosabatlarining o'ziga xosligi

11,55 million (2024 y.) aholiga ega, Iordan daryosining ikki qirg'og'ida shakllangan ikki jamiyatni birlashtiruvchi Iordaniya Hoshimiylar qirolligida urug'-qabilachilik munosabatlari butun mamlakat bo'ylab bir tekisda tarqalgan deb ayta olmaymiz. Rivojlangan shaharlarda bu tushuncha tobora yo'qolib bormoqda. Iordaniyalik jurnalist Nahed Hattar o'zining "Qabilalar o'z davlatini yo'qotmoqda" sarlavhali maqolasida: "Agar Iordaniyadagi monarxiya bugungi kungacha saqlanib qolgan bo'lsa, buning uchun u Iordaniya qabilalariga qarzdor. Ular doimo uning tayanchi bo'lib kelgan va ular bilan ichki ittifoqning ijtimoiy-siyosiy shakllari Iordaniya siyosiy rejimiga duch kelgan asosiy qiyinchiliklarni yengib o'tishga imkon bergan: yigirmanchi yillardagi vahhobiylar muammosi, ellik-oltmishinchi yillardagi nosirchilar muammosi, o'tgan asrning yetmishinchi yillaridagi falastinliklar muammosi, bu muammolarning har biri rejimni ag'darib tashlashi mumkin edi" – deb yozadi.[Al Shalabi, J., Ali, Y. 2013. P 85] Muallif urug'-qabilalar nufuzining pasayib borayotganligini iordan jamiyati uchun xatar deb hisoblaydi. Yana bir iordan tadqiqotchisi Al-Muhaysen o'zining "Transiordaniyadagi qabila va davlat" nomli asarida "Iordaniyada hech qachon to'g'ridan to'g'ri markaziy hokimiyatning biron-bir shakliga ko'nikish bo'lmagan" – deb yozadi, [2020، المحيسن،] unga ko'ra, urug'-qabilalarning mavjudligi Iordaniya mavjudligini anglatadi. Antropolog E.Gao - "Iordaniyadagi har bir kishi qarindoshlik tarmog'ining bir qismi bo'lgani uchun, barcha iordaniyaliklar qabilaga mansub deyish mumkin." – deb hisoblaydi.[Gao, E. 2016.]

Ta'kidlaganimizdek ko'p millatli iordaniyaliklarning hammasi ham biror qabila yoki urug'iga mansub emas, qabilachilik munosabatlari asosan mamlakatning Iordaniya badiyasida (بادية الأردن) - badaviylar joylashgan hududlarida keng tarqalgan.

Britaniya ensiklopedisida Iordaniyada badaviylar mamlakat aholisining 10 foizdan (2025 y.)¹ kam bo'lmagan qismini tashkil qiladi deb ko'rsatilgan. Joshua Project ma'lumotlarida mamlakatda 1560 000 badaviylar (2025 y.)² borligi qayd etilgan. Odatda badaviylarni biz ko'chmanchilar deb bilsak-da, mazkur keltirilgan aholi nufuzining uchdan bir qismigina haqiqiy ko'chmanchilardir. Shunday bo'lsa-da, bu toifaga qisman bo'lsa-da, ko'chmanchi xo'jalik yuritayotgan qabilalardan kelib chiqqan barcha kixilar kiritiladi. Bugungi kunda badaviylar qatoriga quyidagi qabilalarni kiritish qabul qilingan: Markaziy Iordaniyada - Bani Saxr (بني صخر) va Bani Atiya (بني عطية); Shimolda - Bani Xaled (بني خالد), Sirxan (السيرحان), Sardiya (السردية), al-Isa (العيسى), Axl al-Jabal (أهل الجبل); Janubda – Xoveytat (الحويطات), Xajaya (الحجايا), Nueymat (النعيمات). Ulardan tashqari, mamlakat hududida Anaza, Rvala va Shammar kabi yirik arab qabilalarining alohida urug'lari yashaydi. Yuqorida sanab o'tilganlardan tashqari, birinchi arab-isroil urushidan keyin Iordaniyaga Beer-Sheva (ularning umumiy nomi – Sab'auyin (السبعوين)) hududidan ko'chmanchi qabilalar - al-Azazma, al-Jabarat, at-Tayaxa va at-Tarabin ko'chib kelgan. Ular Iordaniyaning janubi va Madaba hamda Zarqa shaharlari atrofidagi kichik hududlarni egallab, jami 200 mingga yaqin aholiga ega. [Ghazi bin Muhammad, 1999, pp. 9–10]

Iordaniya badiyasi (بادية الأردن) (badaviylar joylashgan hudud) ma'muriy jihatdan uch qismga - Janubiy, Shimoliy va Markaziy qismlarga bo'linadi. Ular birgalikda shimoldan janubga cho'zilgan va Iordaniya hududining deyarli 81 foizini (72 ming km²) egallagan yagona cho'l zonasini hosil qiladi.

¹ https://www.britannica.com/place/Jordan?utm_source=chatgpt.com Aug 6, 2025 • Article History.

² Bedouin Arab in Jordan. https://joshuaproject.net/people_groups/10758/JO?utm_source=chatgpt.com

Bu cho'l zonasining eng katta hududi - Janubiy Badiya - 51 foiz (36,7 ming km²), Shimoliy Badiya - 35,5 foiz (25,6 ming km²), Markaziy Badiya - 13,5 foiz (9,7 ming km²) ni tashkil etadi. Deyarli barcha yirik qabilachilik tuzilmalari 2001-yildagi Saylovlar to'g'risidagi qonunda (parlamentga) ro'y-xatga olingan bo'lib, bu ularning saylov okruglari bo'yicha aniq taqsimlanishini va shunga mos ravishda deputatlar palatasida teng vakilligini ta'minlaydi. [A.P.Аганин, З.А.Соловьева. 2003, с. 146.]

Iordaniya badiyasisidan tashqaridagi turli mintaqalarida qabilalar notekis joylashgan, ba'zi munitsipalitetlar "monotribal" (bir qabilali) bo'lib, ularning aholisi asosan bitta qabilaga mansub, boshqalari esa "o'rtacha" miqdordagi qabilalarga ega. Ayrim munitsipalitetlarda esa juda ko'p qabilalardan iborat aholi yashaydi va bu joylarda biror qabila demografik jihatdan ustunlik qila olmaydi. Boshqaruv to'liq markazlashtirilgan va mahalliy rahbarlar markazdan tayinlanadigan ba'zi arab mamlakatlaridan farqli o'laroq, Iordaniyadagi munitsipalitetlar o'z rahbarlarini saylaydilar va markaziy hukumat tomonidan ta'minlanmaydigan bir qator xizmatlar uchun mas'uldirlar. Bu holat esa qabilachilik munosabatlarining ahamiyatini oshiradi.

Iordaniyadagi eng yirik qabila Bani Hasan bo'lib, u, 1 millionga yaqin a'zo va 89 ta alohida urug'ga ega. Bani Hasan kabi yirik qabilalar dastlab tarmoqlarga bo'linadi, ular bo'limlarga, bo'limlar esa kichik bo'limlarga ajraladi. [Kenny, P. 2024. P. 78] Yuqorida eslatib o'tilganidek, bu bo'limlarning nomlanishida bahsli masalalar bo'lsada ular o'zlarini katta qabila tarkibida hisoblashadi. Buning o'ziga xos sabablari bor. Bu bo'limlar o'zlarining alohida o'ziga xosligini ham shakllantirishi mumkin, bu agar ular faol rivojlanib ketsa, qabila ichida muammo yuzaga kelsa yoki urug' a'zolari uzoq vaqt davomida asl qabiladan uzoqda yashasa sodir bo'ladi. [Shryock A. 2021, pp. 512-516.] Qabilalar bir hududga birgalikda ko'chib o'tganda, (Bu Iordaniyada tez-tez sodir bo'ladi) ular umumiy o'ziga xoslikni qabul qilishlari ham mumkin. Misol uchun, Madabadagi Shavabkeh qabilasining a'zolari turli genealogik ildizlarga ega, ammo ularning barchasi XIX asr boshlarida Shovbak hududidan ko'chib kelgan.

Iordaniyaliklar uchun qabila - bu umumiy ma'noda "haqiqiy yoki tasavvurdagi umumiy kelib chiqish tushunchalari bilan boshqa guruhlardan ajralib turadigan odamlar guruhi"dir. Iordaniyada tan olingan va kundalik hayotda qo'llaniladigan qabila tushunchasi bu o'ziga xos va ma'lum ijtimoiy o'zlikni anglatuvchi toifadir. Bu yerda qabila - genealogiya bilan belgilangan ijtimoiy guruh, biroq u qat'iy yoki aniq nasl-nasabni anglatishi shart emas, u umumiy, yarim afsonaviy ajdod e'tirof etiladigan hikoya ichidagi qarindoshlikni ham anglatadi. [Kenny, 2024, p. 87]

Qabila a'zolariga: ota urug' avlodlari, nikoh rishtalari orqali qarindosh bo'lganlar, tarixan qabila bilan ittifoqdosh bo'lganlar yoki sobiq qullar kabi yillar davomida qo'sxilgan guruhlar kiradi. Bu guruhlarining barchasi qabilada bir xil mavqega ega emas. Hatto bugungi kunda ham qabilaga bosqinlardan himoyalaniish uchun qo'sxilgan sobiq qullar yoki oilalardan tashkil topgan qabila bo'limlari past tabaqali deb hisoblanishi mumkin. Bunday guruhlar va qabilaning qolgan qismi o'rtasidagi nikohlar ma'qullanmaydi. Iordaniyadagi har bir kishi qarindoshlik tarmog'ining bir qismi bo'lgani uchun, barcha iordaniyaliklar qabilaga mansub deyish mumkin. [Gao, 2016]

Qabila hajmi guruhning nufuzini ko'rsatuvchi belgilardan biridir. Katta qabila saylovlarda sezilarli yordam beradi. Turli qabilalarga mansub shaxslar o'rtasidagi nizoda ko'p sonli qarindoshlarning ishtiroki har bir tarafning mavqeini mustahkamlaydi. Iordaniyalikni kichik qabilaga mansublikda ayblash haqorat hisoblanadi, chunki bu uning oilasi ta'sirsiz ekanligini anglatadi. Biroq nafaqat hajm,

balki qabilalar jipsligi ham ta'sirni belgilaydi. Masalan, "Abbodiy" konfederatsiyasi 80 000 dan 100 000 gacha a'zoni o'z ichiga olishi aytiladi, ammo u o'zidan o'n baravar kichik bo'lgan "Advan" qabilasiga qaraganda ko'proq parchalangan. [Antoun, R. 2000. P. 457.]

Qabilalar tirikchilik manbalariga qarab ham farqlanadi. O'troq yoki dehqon qabilalar ekin yetishtirgan va bir joyda qolishga moyil bo'lgan, ko'chmanchi qabilalar esa hayvonlarni, odatda echki va tuyalarni boqish uchun bir joydan ikkinchi joyga ko'chib yurgan.

Tarixda qabilalarni merosxo'r yetakchilar - shayxlar boshqargan. Qabila aholisi, shuningdek, 1970-yillargacha Iordaniya davlati tomonidan tan olingan "urf" yoki "qavaid" deb nomlanuvchi o'zlarining odat huquqi tizimiga ega edi. Masalan, bir qabila a'zosi boshqa qabila vakilini o'ldirganlikda aybdor deb topilsa, u o'z qabilasining xamsasi bilan birga hududni tark etishi kerak edi. (bu haqida quyida batavsil)

Qabila qonunlari va fuqarolik qonunchiligi: mutanosiblik va ziddiyatlar

Iordaniya 1976-yilda qabila urf-odatlarini rasman bekor qilgan bo'lsa-da, qabila qonunlari fuqarolik qonunchiligiga parallel ravishda, ba'zan esa unga to'g'ridan to'g'ri zid tarzda amal qilishda davom etmoqda. Qabila qonunlarining saqlanib qolishiga qisman monarxiyaning qabilalar va ularning yetakchilariga sadoqat va qo'llab-quvvatlash evaziga ko'rsatgan imtiyozlari sabab bo'lgan. Bundan tashqari, qabila qonunlari mahalliy sudlarga qaraganda tezroq ish ko'radi va belgilangan jazolar jamoatchilik tomonidan osonroq qabul qilinadi. Bunday sharoitda, qabila qonunlaridan fuqarolik qonunchiligiga o'tish uzoq, murakkab va bahsli kechmoqda hamda bu borada hamon umumiy konsensus mavjud emas, garchi yillar davomida davlat-qabila munosabatlari asosida yotgan huquqiy tushunchalarda o'zgarishlar kuzatilgan bo'lsada, qabila qonunlari tizimi hamon o'z mohiyati va kuchini to'liq yo'qotgan emas. [Shunnaq, M., 2025. pp.57-75]

Jihod Al-Muhaysenning 2020-yil nashr qilingan "Sharqiy Iordaniyadagi qabila qonunchiligi" nomli tadqiqotida bu tizim mamlakatning shimoldagi o'troq qishloq hududlari - Balqa, Karak, Tafila va Ma'an mintaqalari va Iordaniya badiyasida ("cho'l mintaqasi") hisoblanadigan badaviy yerlarida hamda 1870-yillarda Kavkazdan kelib, Iordaniyaga joylashgan muhojirlar o'rtasida amalda ekanligi ko'rsatilgan. [ص 248 . محيسن . ج]

Jamiyatdagi mavjud qarashlar va qadriyatlar hamda eng muhimi davlat milliy barqarorligini ta'minlash maqsadida, garchi amalda faoliyati taqiqlangan bo'lsa-da, butun mamlakat bo'ylab qabilaviy huquq faoliyatiga jiddiy qarsxilik qilinmaydi. Amalda fuqarolik qonunchiligi, sudlar va politsiya o'z faoliyatini olib borayotgan va hamma uchun majburiy bo'lgan qonunlar ishlayotgan bo'lsa-da, odatda qabilaviy sudlarda chiqarilgan qarorlarni davlat huquq institutlari va kuch tuzilmalari muhokama qilmaydi. Fuqarolar ham ko'p o'rinlarda davlat sud organlariga emas, qabilaviy sudlarga murojaat qilishni ma'qul ko'rishadi. Oddiy iordaniyaliklar davlat qonunlarini yaxshi bilmasa ham, qabila qonunchilik tamoyillari, qoidalari va ta'limotlarini yaxshi biladi va ularga qat'iy amal qiladi. Davlat nuqtayi nazarida, qabila qonunchilik tizimi odat huquqi sifatida avloddan avlodga o'tib kelayotgan qadimiy urf-odatlardan biridir. Bu tizim yozilmagan qonun hisoblanadi. Bu qonun jamoa a'zolari o'rtasida adolatni targ'ib qilishga, ularning moddiy va ma'naviy huquqlarini adolatli va qat'iy tarzda himoya qilishga asoslanadi. Bu esa odamlarda o'zlari, sha'ni va mol-mulklari xavfsizligi haqida ishonch tuyg'usini uyg'otadi.

Masalan, avtohalokatlar yoki otishmalar kabi jismoniy shikastlanish holatlarida ko'pchilik iordaniyaliklar muammoni davlat sudlariga murojaat qilmasdan, qabilaviy usulda hal qilishni ma'qul ko'rishadi. Bu usulga ko'ra, har ikki tomonning vakillaridan iborat guruh ikkala tomon uchun ham foydali kelishuv bo'yicha muzokaralar olib boradi. Agar aybdor katta jarima to'lashi kerak bo'lsa, uning qabilasi a'zolaridan ehson yig'ib, unga yordam beradi. Zotan, urug'-aymoqchilik tufayli ikki kishi o'rtasidagi shaxsiy kelishmovchiliklar ba'zan qabilalarlar guruhiy to'qnashuvlarga aylanib ketishi mumkin.

Qabila qonunchiligi tizimini qozilar boshqaradi. O'z o'rnida bu qozilik tizimi ishlar turiga qarab ikkiga bo'linadi: "Qalta" qozisi - قاضي القلطة (qāḍī al-qalṭa) oliy qozilik bo'lib, u kundalik maishiy bo'lmagan, murakkab ishlarni hal qiladi va uning hukmlari ustidan shikoyat qilinmaydi. Undan keyingi sudlov tizimi al-Hamola qozilari bo'lib, ular al-Manohiy qozilari deb ham ataladi.

Al-Hamola qozilari قضاة الحمولة (quḍāt al-ḥamūla) qozilarining hukmlari urf-odat va an'analarga ixtisoslashgan bo'lib, uch turga bo'linadi: "Qozi ar-Riqob" qotillik ishlari bo'yicha qozi, "Qozi al-Aridh" or-nomus va obro' ishlari bo'yicha qozi va "Qozi Mubayid al-Vujuh" tuhmat va bo'hton ishlari bo'yicha qozi. Bundan tashqari qishloq joylarda "Al-Orifa" qozilari ham mavjud bo'lib, ular yer, yaylov va otlar bilan bog'liq ishlarga ixtisoslashgan.[Furr, A., Al-Serhan, M. 2008]

Qabila qonunchiligi tizimi va qoziliklar faoliyatining jamiyat kundalik hayotiga keng kirib borganligini ikkita me'yor orqali ko'rsatish mumkin. Ulardan biri hanuzgacha amal qilib kelinayotgan "Al-Atva" العطوة (al-'aṭwa) tartibi hisoblanadi. "Al-Atva" - jabrlanuvchining oilasi tomonidan aybdorning oilasiga berilgan muhlat bo'lib, ular o'z ishlarini tartibga solishlari va o'z a'zolaridan biri tomonidan qasddan yoki bexosdan sodir etilgan xato natijasida yuzaga kelgan huquqlarni amalga oshirishlari uchun beriladi. Bu jabrlanuvchi oilasining ma'lum vaqt davomida qasosdan voz kechish orqali ko'rsatgan saxovati va oliyjanobligidir. Bu cheklangan vaqt davomida amal qiladigan vaqtinchalik sulh bo'lib, qabila odat huquqida qotillik, avtohalokatda odam o'ldirish, hujum, mojarolar va nizolar kabi jinoyat ishlarda qo'llaniladi.¹

Yana bir me'yor bu "Jalva" الجلوة (al-jalwa) tarjimada "quvg'un" yoki "surgun" ma'nosini beradi. "Jalva" odatda og'ir jinoyatlarda ayblanganlar va ularning oilalarini o'ch olish davrlaridan qochish uchun jinoyat sodir etilgan hududni tark etishga majbur qiladi. Quvg'un ota tomonidan besh avlodgacha bo'lgan qarindoshlarga nisbatan qo'llanilishi mumkin. Bu yuzlab odamlarni, ularning aksariyati hatto bir-birini tanimaydiganlarni ham o'z ichiga oladi. Nazariy jihatdan, jalva tinchlikni saqlash uchun qo'llaniladi. Amalda esa u inson huquqlari va ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlariga olib keladi, chunki oilalar tirikchilik manbalarini va uy-joylarini yo'qotadilar. Garchi ular hech qanday aybsiz bo'lsalar-da, surgun qilingan uzoq qarindoshlar o'z ferma, korxonalar yoki doimiy ishlarida ishlay olmasligi mumkin, maktab yoki universitetlari ham o'zgaradi. Surgun qilingan guruh o'zlari vaqtincha yashayotgan hududda qonuniy yashash huquqiga ega bo'lmaganliklari sababli saylovlarda ham qatnasha olmaydi. [Furr, Ann., Al-Serhan, M. 2008]

Iordaniyada har yili qancha jalva holati sodir bo'lishini aniq bilish qiyin, ammo mustaqil huquq tashkilotlarining hisobotlariga ko'ra, bu raqam yiliga 10 dan 15 tagacha bo'lishi mumkin. So'nggi o'n

¹ Tribal Judiciary <https://www.ihheritage.eu/>

yil ichida yuzlab iordaniyaliklar jalvaga duchor bo'lgan. 2019-yil sentyabr oyida "Human Rights Watch" tashkiloti Madaba viloyatidan 200 ga yaqin mahalliy aholining majburiy ko'chirilishini qoralagan edi. [Schaer, C. 2021,15.01]

Ahamiyatli tomoni shundaki, "Jalva" davlat kuch tuzilmalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Jalvaga tortilgan guruhni o'z yashash manzilidan chiqarib yuborishda mahalliy politsiya ishtirok etishi mumkin. Ular buni "jabrlanuvchining oilasi albatta qasos oladi" – degan da'vo bilan oqlashga harakat qiladi. "Jalva - bu davlat himoyasi ostida amalga oshiriladigan, hech qanday huquqiy asosga ega bo'lmagan ijtimoiy odat," deb tanqid qiladi Ammandagi "Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo'yicha Al Hayat markazi" nodavlat tashkiloti." [Schaer, C. 2021,15.01]

Quyidagi qiyosiy jadvalda al-atva hamda jalva tartibi bo'yicha qiyosiy jadval orqali bu ikki tartibning qanday ishlashi qisqacha tushuntirilgan.

(Jadval №1)¹

Asosiy mezon	Al-Atva (العطوة)	Jalwa (الجلوة)
Ta'rif	Mojaro yoki jinoyat sodir bo'lgandan so'ng, jabrlanuvchi va aybdor tomon o'rtasida vaqtinchalik sulh yoki kechiktirish muddati.	Jinoyat sodir etgan shaxs va uning qarindoshlari (ba'zan 5 avlodgacha)ni voqea joyidan majburan ko'chirish (surgun qilish) tartibi.
Maqsad	Qonli mojarolarni vaqtincha to'xtatish, muzokaralar va kompensatsiya shartlarini belgilash uchun imkon yaratish.	Qasos olish zanjirining oldini olish va mojaroni hududdan uzoqlashtirish orqali tinchlikni ta'minlash.
Amal qiluvchi hudud	Asosan qotillik, og'ir jarohatlar, yirik mojarolar bo'lgan hollarda, butun Iordaniya bo'ylab.	Asosan qotillik va boshqa og'ir jinoyatlar bo'lgan hollarda, Iordaniyaning badaviy hududlarida keng qo'llanadi.
Davomiyligi	Bir necha kun (3–10 kun) yoki oylar (odatda 3 oygacha).	Bir necha yil davom etishi mumkin; ayrim hollarda 5–7 yil yoki undan ortiq.
Tashkilotchilar	Qabila oqsoqollari, "qozilar" va tomonlarning vakillari.	Qabila oqsoqollari, davlat kuch tuzilmalari (politsiya) hamda mahalliy hokimiyat.
Qonuniy maqom	Rasmiy qonunchilikda tan olinmagan, ammo odat huquqi sifatida keng amalda.	Rasmiy qonunchilikda tan olinmagan, ammo amaliyotda davlat kuch tuzilmalari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.
Ijtimoiy oqibatlari	Tomonlar o'rtasida tinchlik o'rnatilishiga yordam beradi, muzokaralarga yo'l ochadi.	Oila va qarindoshlarga iqtisodiy, ijtimoiy va ta'lim sohasida katta zarar yetkazadi; fuqarolik huquqlarini cheklaydi.

¹ Mazkur qiyosiy jadval; Kenny, P. (2024); Al-Muhaysin, J. (2020) va Schaer, C. tadqiqotlari asosida tayyorlangan, ularning asarlari bibliografiyada keltirilgan.

Xulosa qilib aytganda, Islom dini o'rnatilishidan va hatto Iordaniya Hoshimilyr qirolligi tashkil topishidan ham avvalroq shakllangan e'tiqod va qoidalarni aks ettiruvchi bu tizim davlat adliya tizimi bilan birga yashamoqda.

Ko'ppartiyaviy tizim barqarorligini ta'minlashda qabilalarning ta'siri

2024-yil Iordaniyada 38 ta siyosiy partiya ro'yxatdan o'tgan¹ va u Yaqin Sharq mintaqasida ko'ppartiyaviy tizimni muvaffaqiyatli joriy qilayotgan mamlakat sifatida e'tirof qilinadi. Biroq ko'ppartiyaviy tizimning shakllanishida ham qabilaviy munosabatlar o'z ta'sirini o'tkazishi ular faoliyatining shaffofligi borasidagi savollarni yuzaga keltiradi.

Iordaniyada ko'ppartiyaviy tizim 1950-yillarda vujudga keldi. Dastlabki yillarda partiyalar xalq bilan yaxshi aloqalar o'rnatib, mustahkam g'oyaviy poydevor yaratishga muvaffaq bo'lgan hamda hukumatda sezilarli siyosiy yutuqlarga erishgan. 1956-yil parlamentda yagona partiyaviy koalitsiya tuzildi, bu Iordaniya tarixidagi eng katta va kuchli koalitsiya edi. Qirollik oilasi esa bu koalitsiyani o'zining mavjudligiga tahdid deb hisobladi va tezda mamlakatdagi barcha siyosiy partiyalar faoliyatini taqiqladi. 1989-yil mamlakatda boshlangan liberal islohotlar va siyosiy erkinlashtirish talablari natijasida partiyalar qayta tiklandi, biroq ko'plab kuzatuvchilar bu zamonaviy siyosiy partiyalar 1950-yillardagi partiyalardan farq qiladi deb hisoblaydi. Qayta tiklangan siyosiy partiyalar zaif bo'lib, kuchli mafkuraviy asosga va ommaviy qo'llab-quvvatlashga ega emas edi. Ular sezilarli siyosiy yutuqlarga erishmadi yoki samarali siyosiy rahbarlikni ta'minlay olmadi. [Al-Majali, J., Mahadee Ismail, M. 2016. P. 491.]

Iordaniyaning zamonaviy siyosiy partiyalari o'z faoliyatini jahon mezonlari asosida tashkil qila olmayotganligining sabablaridan biri qabilachilik munosabatlari ta'siriga tushib qolganligida. Mamlakatdagi parlament saylovlari qabilaviy va partiyaviy jihatlarning qorishib ketishi bilan ajralib turadi. Kuzatuvchilar qabilachilik Iordaniya parlament demokratiyasining eng zaif nuqtasi ekanligini ta'kidlab keladi. [Al-Majali, J. 2016. P. 496.]

Hukumat parlament saylovlarida ochiqlik va shaffoflik hamda demokratik qadriyatlarni ta'minlashga har qancha harakat qilmasin, qabilaviy sadoqat va partiyaviy faoliyat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash muammo bo'lib qolmoqda.[Yitzhak, R. 2017. pp. 24-44] Tarixan, qabilalar nomzodlar uchun kuchli tayanch bo'lgan, ularning parlament a'zoligiga saylanish imkoniyatlarini oshirgan va hozirda ham bu nomzodlar uchun asosiy omil bo'lib qolmoqda.[Torki Bani Salameh, M. 2018 p.72]

Iordaniya saylovlarida qabilachilik ikki tomonlama rol o'ynaydi. Bir tomondan, u nomzodlar uchun kuchli va barqaror qo'llab-quvvatlash bazasini ta'minlaydi, bu esa ularning g'alaba qozonish imkoniyatlarini oshiradi. Boshqa tomondan, bu hodisa siyosiy va rivojlanish dasturlari hisobiga qabila manfaatlarini ustuvor bo'lib qoladigan yanada institutsional partiyaviy tizimga o'tishga to'sqinlik qiladi. Siyosiy partiyalar qabilaviy nomzodlar bilan raqobatlashishi juda qiyin, ayniqsa, qabilaviy sadoqat chuqur ildiz otgan qishloq joylarda. Biroq shunday bo'lsa-da, qabilachilik demokratiyaning zaiflashuvini anglatmaydi, aksincha, u ko'pincha Iordaniya jamiyatidagi kuchli ijtimoiy va madaniy aloqalarni aks ettiradi.[Hasan Dajah. 2024]

“Qabilaning partiyasi” va “Partiyaning qabilasi” tushunchalari faqat iordan siyosiy hayotda qo'llaniladigan ikki turli holatni anglatadi: “Qabilaning partiyasi” - muayyan qabilaga mansubligi asosida partiyaga ko'rsatiladigan sodiqlik va qo'llab-quvvatlashni anglatadi. “Partiyaning qabilasi” tushunchasi esa muayyan partiyaga siyosiy yoki g'oyaviy mansubligi asosida qabilaga ko'rsatiladigan sodiqlik va qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Qabilaviy birdamlik tufayli nomzodlar saylovlarda faqat o'z xizmatlari evaziga g'alaba qozona olmaydi. Partiyaning faol va yuqori ma'lumotli a'zosi, agar u

¹ <http://www.jordanpolitics.org/en/parties/1/current-parties>

yetarlicha qabilaviy dastakka ega bo'lmasa, malakasi pastroq nomzodga yutqazadi. Bu shuni anglatadiki, kichik qabilalardan bo'lgan yoki hududga ko'chib kelgan shaxslar, malakasidan qat'i nazar, saylovlarda g'alaba qozonishni muammo deb biladi va ko'pincha saylovda qatnashmaydi. Muhojirlar nisbati yuqori bo'lgan ba'zi munitsipalitetlardagina qabilaviy kelib chiqish nomzodga ustunlik bermasligi mumkin.[Eleanor X. Gao. 2012. pp. 5-7]

Xulosa qilib aytganda, Iordaniya saylovlarida qabilachilik o'zining afzalliklari va kamchiliklari bilan asosiy omil bo'lib qolmoqda. Bu hodisa ijtimoiy aloqalarni mustahkamlab, nomzodlarni qo'llab-quvvatlovchi kuchli asosni ta'minlasa-da, partiyaviy tizimning erkin rivojiga to'sqinlik qiladi. Qabilachilik va partiyaviylik o'rtasidagi muvozanatga erishish barcha manfaatdor tomonlar, jumladan, hukumat, siyosiy partiyalar, qabilalarning o'zlari va fuqarolik jamiyatining doimiy sa'y-harakatlarini talab qiladi. Ammo shuni ham ta'kidlash kerakki, qirollik oilasi va hukumat tomonidan faol qo'llab-quvvatlash hamda aholining faol qatlami orasida ko'ppartiyaviylikka nisbatan xayrixohlikning bo'lishiga qaramasdan jamiyatning turli qatlamlari fikri umumlashtirilganda partiyalarning siyosiy jarayonni boshqarish qobiliyatiga bo'lgan ishonch hanuz zaif ekanligi ko'rinadi. Bu holatning ko'plab sabablari qatorida esa partiyalarning qabilalar ta'sirida ekanligi ko'rsatiladi.

Xulosa. Urug'-qabilachilik munosabatlari Iordaniya Hoshimiylar Qirolligi tashkil topganidan buyon Iordaniya tuzumining barqarorligini ta'minlovchi eng muhim ustunlardan biri bo'lib kelmoqda. Bu urf-odat va huquq majmuasini sun'iy tarzda yo'q qilishga har qanday urinish Iordaniya davlat milliy barqarorligiga zarba berishi va oqibatda davlatchilik xavf ostida qolishi mumkin.

Iordaniya qonunchiligi ham qabilaviy huquqdan ilhomlangan. Tarixiy jihatdan qabila milliy o'zlikning asosiy yadrosi va davlat barqarorligining birinchi kafolatchisi bo'lib kelgan va u mazkur ahamiyatini hamon saqlab qolmoqda.

Qabilaga mansub bo'lish va unga sodiq bo'lish bir vaqtning o'zida qabila va davlat o'rtasida yillar davomida mavjud bo'lib kelayotgan bay'at hisobidan qirollik oilasi va davlatga sodiqlikni anglatadi.

Siyosiy partiyalar rivojlanishi bilan birga, ayrim qabila a'zolari turli g'oyaviy yo'nalishlarga qo'sxila boshladi, lekin bu qabilaning ijtimoiy o'rnini yo'qotmaydi. Partiya a'zolari ham qabila a'zolari bo'lib qolaverdi, qabila esa hanuz ijtimoiy hayotning asosiy ustuni bo'lib qolmoqda.

FAN TARIXIDA ARABSHUNOSLIKNING SHAKLLANISH BOSQICHINI QAYTA DAVRLASHTIRISH ZARURATI

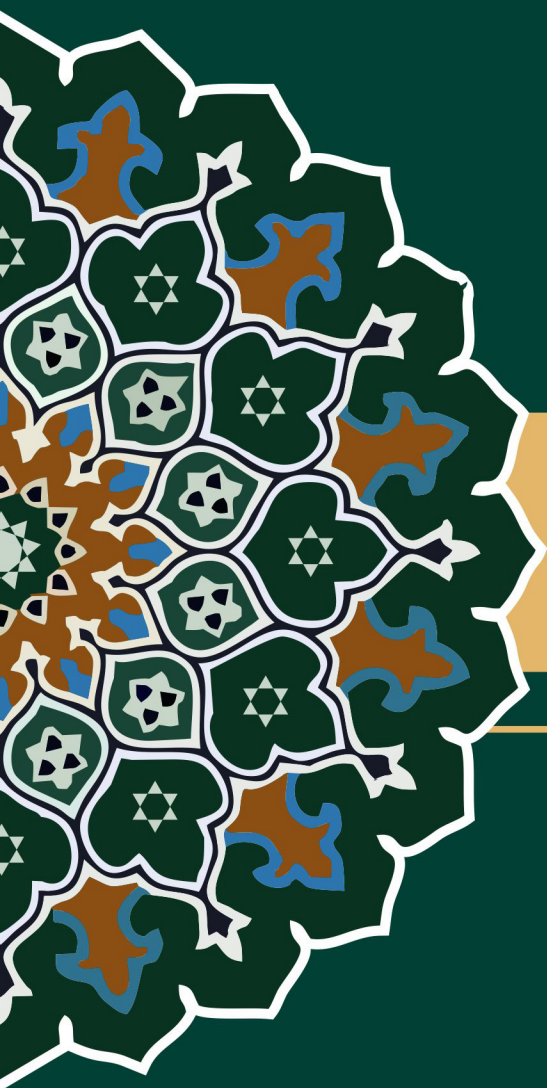
OTABEK MAHMUDOV

Dotsent, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, Farg'ona davlat universiteti

ORCID ID: 0000-0001-9897-2796

Annotatsiya. Maqolada arabshunoslikning shakllanishi borasidagi fanda mavjud qarashlar tanqidiy tahlil etilib, sohaning tashkil topgan davri sifatida umum qabul qilingan sanani qayta davrlashtirish yuzasidan takliflar ilgari surilgan. Muallif mahalliy va xorijiy tadqiqotlarda arabshunoslikning shakllanishi qanday asoslarga ko'ra XVI asr bilan belgilanganligini tahlil qilib, sohani bundan ancha avval shakllanganini ta'kidlaydi. Jumladan, arabshunoslikning ilk belgilari arab tilidagi asarlarni tarjima qilish va tadqiq etish

SHARQ MASH'ALI

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
ilmiy-uslubiy, ma'rifiy jurnali

2
2025

*Ilmiy-uslubiy,
ma'naviy-ma'rifiy jurnal.
Ta'sischi:
O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim fan va innovatsiyalar vazirligi
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
1992-yildan chiqa boshlagan
Jumal O'zbekiston Respublikasi
Toshkent shahar matbuot va axborot boshqarmasi
ro'yxatidan qayta o'tgan
(№ 02-0055 26-sentyabr 2014-yil)*

Bosh muharrir:
G. RIXSIYEVA (prof., f.f.n.)
Tahrir hay'ati:
D. SAYFULLAYEV (prof., t.f.d.) (bosh muharrir o'rinbosari)
X. ALIMOVA (prof., f.f.d.) (mas'ul kotib)
A. MANNONOV (prof., f.f.d.)
Q. SODIQOV (prof., f.f.d.)
R. XODJAYEVA (prof., f.f.d.)
SH. SHOMUSAROV (prof., f.f.d.)
Q. OMONOV (prof., f.f.d.)
U. MUHIBOVA (prof., f.f.d.)
D. MUHIDDINOVA (f.f.d.)
X. HAMIDOV (f.f. bo'yicha PhD)
B. ABDUHALIMOV (prof., t.f.d.)
A. XODJAYEV (prof., t.f.d.)
M. IS'HOQOV (prof., t.f.d.)
X. FAYZIYEV (dos., t.f.n.)
D.XODJIMURATOVA (t.f. bo'yicha PhD)
SH. YOYQOCHEV (prof., s.f.d.)
N. ABDULLAYEV (dos., s.f.d.)
A. VAHOBOV (prof., i.f.d.)
R. ABDULLAYEV (prof., i.f.d.)
I. MAVLANOV (prof., i.f.d.)
R. BAHODIROV (prof., fal.f.d.)
E. IZZETOVA (prof., fal.f.d.)
A. SHONAZAROVA (AQSHning Kolumbiya univ. prof.)
G. GLIZON (AQSHning New Mexico univ. prof.)
ONO MASAKI (Yaponiyaning Tsukuba univ. prof.)
LIDJIN (Koreya Respublikasining Xankuk chet tillar univ. prof.)
V. MESAMED (Isroilning Quddus univ. prof.)
A. GURER (Turkiyaning Anqara univ. prof.)
A. VOROBYEV (Rossiya Fanlar akademiyasi, Sharqshunoslik instituti katta ilmiy xodimi)
G. AVDA (Misr Arab Respublikasining Xelvon univ. prof.)
A. TOHIR (Misr Arab Respublikasining "Al-Hivar" siyosiy tadqiqotlar markazi direktori)
S. KURAYM (f.f. bo'yicha PhD)
H. BAYDEMIR (Turkiyaning Otaturk univ. prof.)

Nashrga tayyorlovchilar:
**J. ISMOILOV, A. ZIYODOV
H. SULAYMONOVA**

Jumal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya va tarix yo'nalishi bo'yicha ilmiy maqolalar chop etiladigan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jumal original-maket asosida bosildi.
Sharq mash'ali, 2025-yil 2-son.
e-mail: nashriyot@tsuos.uz
web-site: www.tsuos.uz
Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

SHARQ MASH'ALI

ISSN 2010-9709

MUNDARIJA № 2, 2025-yil

Arabshunoslikka bag'ishlangan maxsus son

Adabiyotshunoslik

R.Xodjaeva Xorazmlik buyuk mutafakkir Mahmud az-Zamaxshariy maqomlarida Qur'oniy iqtiboslar, obrazlar va motivlar.....	3
Sh.Shomusarov Jaholiyat davri arablar hayotida shoir maqomi.....	11
D Muxiddinova. Jo'rji Zaydonning «G'asson amirligining qizi» romanida ilk islom davrining badiiy talqini.....	17
H.Caudova Предпосылки и факторы развития рассказа нового типа.....	23
N.Umarova Zamonaviy Misr yozuvchisi Salva Bakr qahramonlarining ijtimoiy hayotida diniy ongning in'ikosi	33
M.Jumaniyazov «Kifayatu-n-nahv fi ilmi-l-e'rāb» asarida muallif nazariy qarashlarining dalillanish usullari	41
T.Xamzayev Arab xalq og'zaki ijodida hayvonlar allegoriyasi	54

Tilshunoslik va tarjimashunoslik

B.Begmatova Fleksiya va e'rob masalasi: o'xshash va farqli jihatlar	65
Z.Aripova Arab tilida tushum kelishigining xususiyatlari	74
A.Rustamov Arab tilshunosligida yordamchi so'z turkumini tasniflash konsepsiyasi	86
A.Akbarov Arab tilida sof so'zlashuv ma'nosiga ega nutq fe'llarining funksional-uslubiy xususiyatlari	94
A.Muxammadjonov Arab tilida sinonimiya va semantik aniqlik: etimologik, pragmatik va kontekstual komponentlar integratsiyasi ..	102
S.Qurbonov Arab tilida terminologik o'zlashtirishning leksikologik muammolari: Tarjima, kalka va fonologik o'zlashmalar ..	111
O.Ikrombekov Arab tilidagi diplomatik terminlarning lingvokulturologik aspektida o'rganilganlik darajasi va dolzarbligi	119

	<i>Tarix</i>	<p><i>A.Xudayberdiyev</i> Особенности движения за независимость юга Йемена 127</p> <p><i>Sh.Ikromov</i> Iordaniyada davlat–qabila munosabatlarining jamiyat va siyosiy tizim barqarorligiga ta’siri 133</p> <p><i>O.Mahmudov</i> Fan tarixida arabshunoslikning shakllanish bosqichini qayta davrlashtirish zarurati 143</p> <p><i>J.Abdupattaxov</i> O’rta Osiyo Naqshbandiya-mujaddidiya tarmog‘i vakillarining manbalarda yoritilish masalalari 161</p>
	<i>Tashqi siyosat</i>	<p><i>C.Tursuнова</i> Проблемы совместимости современного общества с исламом в конце XX-нач.XXI вв. 172</p> <p><i>N.Nasirova</i> Siyosiy legitimlik va lider shaxsiyati: o‘mon tajribasi 179</p>
	<i>Ilmiy axborot</i>	<p><i>Ш.Ёвкочев</i> Из истории развития арабистики в Ташкентском государственном университете востоковедения 178</p>